

FORDULATOK ÉS FÉLFORDULATOK

Beszámoló a 22. Történeész Világkongresszusról

2015. augusztus 23. és 29. között a kínai Csinanban (Jinan) rendezték a 22. Történeész Világkongresszust (*22nd International Congress of Historical Sciences*). A kongresszust — mint ismeretes — 1900 óta minden ötödik évben megtartották a két világháború alatti évek kivételével, s ezalatt a nemzetközi történeesztársadalom legnagyobb szakmai találkozójává vált. Az *International Committee of Historical Sciences (ICHS)* 1926-os megalakításával egy nagy tekintélyű, s a továbbiakban a konferencia szervezését is magára vállaló intézmény is létrejött, melynek ma már 53 ország nemzeti szervezete a tagja, több más csatlakozott történeesztársaság mellett.

A kongresszusokra mindig más országban kerül sor, de a mostani az első ázsiai, s csupán a negyedik Európán kívüli helyszín volt. Igaz azonban az is, hogy az elmúlt két évtizedben már felváltva Európában, majd egy másik kontinensen gyűltek össze az érdeklődő történeeszek: 1995-ben Montrealban, 2000-ben Oslóban, 2005-ben Sydney-ben, 2010-ben pedig Amszterdamban, legutóbb pedig a kínai Santung (Shandong) tartomány hétmillió lakosú fővárosában.

A rendezők részéről az esemény időpontjának és helyszínének megválasztásában szerepet játszhatott egyrészt az, hogy a pekingi politikai vezetés a II. világháború befejezésének 70. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású ünnepségek felvezetéseként demonstrálhatta Kína nyitottságát és nemzetközi beágyazottságát, másrészt mivel Santung tartomány a kínai kultúra egyik bölcsője és Konfuciusz szülőhelye, lehetőség nyílt a hagyománytisztelet kifejezésére is. A konferencia eseményeiről az országos médiumok folyamatosan beszámoltak, a *China Daily* című, angol nyelvű központi napilap külön ICHS melléklettel jelent meg. Az esemény propagandacélú felhasználását mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Hszi Csin-ping (Xi Jinping) államelnök-pártfőtitkár a kongresszusnak küldött üzenetében, valamint Liu Jen-tung (Liu Yandong) miniszterelnök-helyettes megnyitóbeszédében egyaránt a párt- és állami vezetés éppen aktuális hívszavát felidézve úgy fogalmazott, hogy az 5000 éves folyamatos történelemmel rendelkező kínai civilizáció ismerete nélkül nem érthető a kínai álm, a nemzet megújításának törekvése sem.

A konferencia lebonyolítása több tekintetben hasonló volt az utóbbi alkalmakkor megszokotthoz: ezúttal is négy úgynevezett „nagy témát” (*Major Themes*) jelölt ki a szervezőbizottság, melyek különleges figyelmet kaptak: nemcsak a program elején szerepeltek, hanem az ezeket tárgyaló szekciók rendelkezésére álló idő jóval meghaladta a többiét, s velük párhuzamosan csak kevés más rendezvény futott. Emellett 27 volt az úgynevezett *Specialized Themes*, 18 a *Joint Sessions* és 19 a hivatalos programban szereplő kerekasztal-beszélgetések száma. Az ICHS-hez csatlakozott 17 nemzetközi történeesztársaság — mint példá-

ul a *Network of Global and World History Organizations*, az *International Economic History Association* vagy az *International Social History Association* — szintén javasolhat szekciótémákat, s jogukkal most is bátran éltek e szervezetek. Ennek eredményeként több tucat további szekció megrendezésére is sor került. Emellett a történész világkongresszusokhoz kapcsolódva szívesen rendeznek szatellitkonferenciákat is, melyek kihasználják azt, hogy a világban ritkán ilyen nagy az egységnyi területre eső történészek száma. Ráadásul a kongresszusi részvétel iránti érdeklődés az utóbbi évtizedekben folyamatosan nőni látszik: Csinanban már 90 országból 2600 regisztrált történészt jeleztek, bár ebből mintegy 1800 fő Kínából jött. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a következőkben nem tudjuk áttekinteni az óriási méretű összejövetel programját, hanem csupán néhány fontosabb jellemzőjének bemutatása lehet a célunk.

A fent említett „nagy témák” általában a történetírás valamilyen aktuális fejlődési trendjéhez, illetve kihívásához, vagy valamilyen időszerű és fontos kérdéséhez kapcsolódnak, s egy közülük — mintegy a házigazdáknak szánt gesztusként — a rendező ország vagy régió történeti fejlődésének sajátos kérdéseire reflektál. Így volt ez most is, amit mutat e témák listája: 1. Kína globális perspektívában; 2. Az érzelmek a történelemben; 3. Forradalmak a világtörténelemben: összehasonlítások és kapcsolatok; és 4. Digitális fordulat a történetírásban.

Az első nap első nagy témája Kína történetének nemzetközi összefüggéseivel foglalkozott. A kínai és a spanyol történészbizottság által szervezett eseményen 13 előadás hangzott el, a kommentátor Kenneth Pomeranz chicagói sinológus-gazdaságtörténész volt. Az előadások Kína globális szerepének különböző aspektusait vizsgálták az ókortól napjainkig. Van Ming (Wan Ming), a Kínai Társadalomtudományi Akadémia professzora az ezüstpénzhasználat terjedését vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy Kína a Ming-dinasztia (1368–1644) idején az ezüst használata révén már a 16. század első felében bekapcsolódott a nemzetközi kereskedelmi és pénzforgalomba. Nézetei egyelőre nem rendítették meg azt a közvélekedést, hogy a Ming-korban Kína bezárkózott, és a nyitást az idegen hatalmak csak a 19. században fegyveres erővel tudták kikényszeríteni. Guido Abbatista (Trieszt) előadásában a 18–19. századi brit Kína-kép változásait vizsgálta, szembeállítva a felvilágosodás nemes eszméit az expanzionizmus valóságával. Paul Kramer (Nashville, TN) a 20. század eleji kínai értelmiség amerikai emigrációjával és az USA befogadási politikájának változásaival foglalkozott. Pierre Singaravelou (Párizs) a koloniális Tienszinről (1901 és 1917 között ebben a városban volt az Osztrák–Magyar Monarchia másfél négyzetkilométernyi koncessziós területe is) mint a globalizáció laboratóriumáról beszélt, ahol az imperialista hatalmak először erőszakkal megnyitották a várost, majd a modernizáció kezdeményezőivé és kivitelezőivé váltak. Szó volt Kína és a nemzetközi szövetségi rendszerek viszonyáról (Valdo Ferretti, Róma), amivel kapcsolatban Kenneth Pomeranz megjegyezte, hogy 1904–1905-ben az orosz–japán háború azért nem eszkalálódott világháborúvá, mert Kína semleges maradt.

Az imperialista expanzió és a kereskedelmi kapcsolatok viszonyát többen vizsgálták: elhangzott előadás a kínai-bengáli kapcsolatokról a 15. században

(Abdullah Al Masum, Chittagong), a Kína és Európa között a 16–19. században zajló selyemkereskedelemtől (Salvatore Ciriaco, Padova), a spanyol kereskedőházak kantoni jelenlétéről a 18–19. század fordulóján (Ander Permanyer Ugartemendia, Barcelona), valamint az Orosz-Amerikai Társaság kereskedelmi tevékenységéről, amelynek az alaszka és kínai kereskedelmi kapcsolatok kialakítása mellett a teafogyasztás oroszországi elterjesztésében is szerepe volt (Alekszander Petrov, Moszkva). A legújabb kutatások arra mutatnak rá, hogy a kereskedelmi forgalmat nemcsak az idegen hatalmak expanziós törekvései, hanem az idegen áruk iránti kínai igény növekedése is segítette. A modern gyár-ipar megjelenésével Kínának képzett munkaerőre is szüksége volt. A külföldi műszaki értelmiség szellemi tőkájével és nemzetközi kapcsolatrendszerével hozzájárult Kína modernizációjához, ahogy azt a brit alapítású *Engineering Society of China* példája is mutatja (Wu Lin-chun, Tajvan).

Az előadások egy része rávilágított a forrásokhoz való hozzáférés problémáira. A külföldi kutatók a kínai nyelv ismerete és a kínai források tanulmányozása nélkül alapvető értelmezési hibákat is elkövethetnek. Erre volt példa Michael Speidel és Anne Kolb (Zürich) előadása, akik miközben a Római Birodalom és Kína kapcsolatait vizsgálva hangsúlyozták a kínai kútfők vizsgálatának fontosságát, a kínai forrásokban szereplő Ta Csin (Da Qin) kifejezést Nagy Kínaként és nem a szakirodalomban általánosan elfogadott Római Birodalomként értelmezték.

A *Historicizing Emotions* elnevezésű szekció alap gondolata az volt, hogy az érzelmek vizsgálata meg kell jelenjen a történeti kutatásban is, mivel ezzel bővül a szakma eszköztára. A szekció fő szervezője Ute Frevert volt, aki Berlinben az érzelmek történetével foglalkozó kutatóközpontot vezet. Az előadások olyan kérdésekkel foglalkoztak, mint a stressz a tradicionális társadalomban (Anna Geurts, Sheffield), a reklámok szerepe a fogyasztók befolyásolásában a századelő Németországában (Anne Schmidt, Berlin), a gyász rítusai a középkori Szicíliában (Fabrizio Titone, Bilbao) és az érzelmek megjelenése a forrásokban, különösen a naplókból, illetve levelekből (Radmila Svaricková Slabáková, Olomouc).

Bár az érzelmek iránti növekvő figyelem nyomán némelyek már az *emotional turn* bekövetkeztéről beszélnek a társadalomtudományokban, a szekció előadásainak fenti témái is mutatják, hogy nincs szó teljesen új paradigmáról. Az érzelmekkel eddig is foglalkoztak a történetírók, még ha jobbra indirekt módon is. Az egyik legnyilvánvalóbb példa erre a családtörténet, melynek régóta kitüntetett témája a családon belüli érzelmi kapcsolatok alakulása (pl. Philippe Ariès, Lawrence Stone). Több kutató még az anyák gyermekekhez való viszonyának, az anyai szeretetnek a történeti változásairól is téziseket fogalmazott meg (pl. Edward Shorter). De az atomtámadástól való félelem a hidegháború idején, vagy a fogyasztók vágyai szintén sokrétűen megjelentek szakmunkáinkban.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az érzelmek mindmáig összességében alárendelt módon szerepelnek a történeti interpretációkban. Ezért az irántuk való fokozottabb figyelem indokolt lehet, s kétségkívül előremutató annak demonstrálása, hogy az érzelmek jellege és jelentősége is változik az idők során.

Az érzelmek történeti kutatásának jövője azonban elsősorban nem azon múlik, hogy az ezzel foglalkozó szakmabeliek mennyire képesek új típusú érzelmeket bevonni a kutatásba, vagyis új témákat elfogadtatni vizsgálódásuk tárgyaként. Sokkal inkább attól függ perspektívája, hogy az érzelmek kutatói mennyire tudnak kapcsolódni a történetírás már létező nagy kutatási területeihez, s a történeti változások mozgatóinak új magyarázatait kínálni. Kétségtelen, hogy az emberi cselekvés racionális összetevői mellett a kevésbé kiszámítható indítékok megismerése és beépítése a történeti narratívába továbbra is napjaink történetírásának kevésbé megoldott feladatai közé tartozik.

A történetírás hagyományos témáinak új megközelítésére hallhattunk példákat a „Forradalmak a világtörténelemben” című nagy téma 12 előadásában is. A területi alapon négy részre (atlanti világ, Európa, Afrika és a Közel-Kelet, Kelet-Ázsia) osztott beszámolók mindegyikében felmerült az igény a forradalmak kirobbanásának és hatásának globális perspektívából történő vizsgálatára. A francia forradalom nemzetközi összefüggéseit, elsősorban amerikai vonatkozásait tárgyalta Peter McPhee (Melbourne) és Annie Jourdan (Amszterdam), az 1905-ös orosz forradalom amerikai percepciójával foglalkozott Viktoria Zsuravljova (Moszkva). Matthias Middel (Lipcse) az 1989-es kelet-európai vértelen forradalmak kapcsán arról beszélt, hogy az elitek a gazdasági erőforrásokhoz történő nagyobb hozzáférés reményében csatlakoztak a változást akarókhoz.

A legnagyobb érdeklődésre a kelet-ázsiai forradalmak nemzetközi összefüggéseit tárgyaló előadások tartottak számot. A történelmi okok miatt is feszült kínai-japán-koreai viszony összefüggésrendszerében már az is különlegesnek számított, hogy a Meidzsi-kor értékelését koreai, a 20. századi kínai forradalom ellentmondásainak elemzését pedig japán kutató végezte el a jórészt kínai hallgatóság előtt. Az pedig végképp ritkaságszámba megy, hogy egy protokolláris színezettől sem mentes eseményen a legrangosabb kínai felsőoktatási intézmény, a Pekingi Egyetem professzora, Vang Csi-seng (Wang Qisheng) a 20. századi kínai forradalmat kudarcként értékeli. Az ország 20. századi átalakulását permanens forradalomként értelmező Vang szerint a kínai forradalom kudarcának fő bizonyítéka az, hogy Mao Ce-tung (Mao Zedong) halálával úgy ért véget, hogy nem hozott gyökeres politikai és társadalmi változást. Kína politikai és gazdasági sikereinek valódi megalapozója a Teng Hsziao-ping (Deng Xiaoping) nevével fémjelzett, 1978-ban meghirdetett reform és nyitás politikája lett. Az előadó a kínai forradalom kudarcát párhuzamba állította a kelet-európai rendszerváltozásokkal, amelyeket a marxista társadalomelmélet alapján álló kínai politika és történetírás nem a progresszió lehetőségét magában hordozó forradalomként, hanem „drámai változásként” (csüpien – jubian) tart számon. A reform és nyitás meghirdetését egyébként a kínai történelemszakma a saját fejlődése szempontjából is korszakhatárnak tekinti, amint azt a kongresszus minden külföldi résztvevőjének átadott *Thirty Years of Chinese History Studies* című angol nyelvű, reprezentatív kötet is bizonyítja.

Egy további teljes napon keresztül tartó szekciót szenteltek a számítástechnika és az internet napjaink történetírására való hatásának. A 12 előadás

nagyjából fele konkrét kutatásokat ismertetett, míg a másik fele inkább elméleti síkon foglalkozott az új technológiák hatásával. Jól ismert témák és problémák szerepeltek ezekben, mint a források digitalizálása és a kutatási eredmények újszerű terjesztése. A nők történetére vonatkozó adatbázisok kialakításának problémáiról (Tom Dublin és Kathryn Kish Sklar, Binghamton), a középkori európai diplomáciai források digitalizálásáról (Adam Kosto, New York), vagy az ókori görög és római feliratok átfogó adatbázisának kialakításáról (Silvia Orlandi, Róma) szóló előadások egyaránt ebbe a sorba tartoztak. Sokkal kevesebb figyelmet szenteltek azonban az előadók az új technológiák mélyebb hatásainak: átalakították-e annak módját, ahogyan a történészek a múltat szemlélik és interpretálják. Ez különösen azért volt feltűnő, mert a szekció címe — utalva a digitális fordulatra (*digital turn*) — inkább ilyen kérdésfelvetést sugallt. E problémánál maradván, az információhoz való hozzáférés nehézségeit a konferencia résztvevői — mint más Kínába látogatók — közvetlenül is megtapasztalhatták, ugyanis a neten való szabad barangolást — így a Google és a Youtube weboldalainak használatát — a kínai „Nagy Tűzfal” megakadályozta...

Ebből az áttekintésből is kitűnik, hogy a „nagy témák”-at tárgyaló szekciók ezúttal a megszokottnál kevésbé egyengették új megközelítések és kutatási területek terjedését. Ez persze összefügg azzal is, hogy már jó ideje nem látunk domináns paradigmákat a történész világkongresszusokon. A tíz évvel ezelőtti sydney-i és az öt éve rendezett amszterdami történész világkongresszusról tudósítva azt emelhattük ki, hogy a globalizáció hatása mindinkább tükröződik a programban. A globalizáció azóta is tovább haladt a történettudományban. A globalizáció azonban csak részben tölti be egy paradigma funkcióját, mivel az újabb és újabb régiók és társadalmak iránti figyelem növekedése, ezek bevonása a nemzetközi történész diskurzusba szétaprózza a szakma figyelmét. Másrészt továbbra sem állítható, hogy az ázsiai, afrikai, latin-amerikai történészek előadásai módszertani igényességben vagy bármilyen más módon képesek lennének felőni az európai és észak-amerikai kutatókéhez. Különösen feltűnő volt a minőségi szakadék fennmaradása a nagy számban jelen lévő kínai történészek előadásai esetében. Vagyis még a globalizáció történeti aspektusait vizsgáló kutatások között is változatlanul dominálnak az „első világ” történészeinek munkái. Az ICHS történetében először átadott, a svájci Jaeger-LeCoultre óragyártó cég által támogatott *International History Prize* díjazottja Serge Gruzinski francia történész, a globális és transznacionális történetírás egyik legjelentősebb képviselője volt.

A konferencia magyarországi résztvevői között volt Font Márta (Pécsi Tudományegyetem), aki cseh és lengyel kollégáival a fordítások kultúrák közötti kapcsolatokat teremtő erejével foglalkozott a középkori és kora újkori Közép-Európában. Horváth Sándor (MTA BTK TTI) igen sikeres szekciót szervezett és vezetett „Városlakó falusiak: Mindennapi élet, szórakozás és a szocialista városok” címmel. Szende Katalin (CEU) a Nemzetközi Várostörténeti Bizottsággal és a Finn Nemzeti Történészbizottsággal együttműködve „Városok és tereik: új megközelítések a városi tanulmányokban és a kartográfiában” címmel szervezett panelt. Pálffy Géza (MTA BTK TTI) a „Politikai rítusok, szimbólumok és

ünnepek” elnevezésű panel előkészítésében vett részt. Tomka Béla (Szegedi Tudományegyetem) a társadalomtörténet-írás mai nemzetközi tendenciáit tárgyaló szekcióban elhangzott előadásában az Európában megfigyelhető fejlődési trendeket elemezte. Őt Jinanban ismét az *International Social History Association* vezetőségi tagjává választották. Az ICHS Közgyűlésén Magyarországot Pók Attila (MTA BTK TTI) képviselte.

A magyar részvétel tehát viszonylag mérsékelt volt a konferencián. Ezt könnyen betudhatnánk a Magyarországtól való nagy távolságnak, de ennek a kényelmes magyarázatnak ellentmond, hogy a hazai történészek szintén szerény számban szerepeltek öt évvel ezelőtt Amszterdamban is. Valószínűleg inkább a hazai történeti kutatások mélyebb szerkezeti és intézményi problémáival hozható összefüggésbe az előbbi tény: különösen azzal, hogy Magyarországon könnyen befuthat sikeres egyetemi és akadémiai pályát az a kutató is, aki nem törekszik teljesítményének nemzetközi megméréseire.

Az öt év múlva sorra kerülő következő kongresszus rendezésének jogára három európai város (Athén, Tampere és Poznań) pályázott. Az ICHS végrehajtó bizottságának döntése nyomán 2020-ban Poznań rendezheti közülük a Történész Világkongresszust.

Tomka Béla – Vámos Péter